

НАДІЯ ШЕНДРИК: СТОРІНКИ ЖИТТЯ

Надія Іванівна Шендрик народилася 6 листопада 1922 р. у с. Матвіївка Градизького р-ну Полтавської обл. в родині службовців. 1934 р., у зв'язку з перенесенням столиці Радянської України, родина переїхала з Харкова до Києва, де мешкала на вул. Ярославів вал. Надія зі старшим братом Володею закінчили київську середню школу № 21, де вчителювала їхня мати. З початком Другої світової війни, в липні 1941 р. 19-річна Надія виїхала до Тули (Росія), де до 1943 р. служила червоноармійцем у 385-му батальйоні МПВО і, водночас, навчалася в Тульському педагогічному інституті. Пізніше вона згадувала, що з Києва поїхала в літньому одязі, сподіваючись на швидке повернення, але на два довгих роки опинилася далеко від рідних місць. Долаючи страх, під час бомбардувань Тули фашистськими літаками, вона гасила на дахах будівель ворожі запалювальні фугаски. 6 листопада 1943 р. Київ було звільнено від фашистів і Надія повернулася до рідного міста. Від батьків дізналася про зникнення безвісти брата, який добровольцем пішов на фронт у перші дні війни. Довгі роки Надія Іванівна сподівалася на його повернення, заради цього навіть після заміжжя не змінювала дівочого прізвища. У Києві вона продовжила навчання на історичному факультеті Київського державного педагогічного інституту ім. М. Горького, якій успішно закінчила навесні 1944 р. Того ж року її прийняли на роботу до Державного республіканського історичного музею УРСР, якому, за постановою Ради народних комісарів УРСР від 30 травня 1944 р., був переданий будинок колишньої художньої школи по вул. Короленка, 2 (нині – вул. Володимирська). (рис. 1). У цьому музеї Н. І. Шендрик працювала до виходу на пенсію у 1988 р., пройшовши шлях від молодшого наукового співробітника до завідувачки відділу «Східні слов'яни. Давньоруська держава X–XIII ст.». Музей був єдиним місцем роботи в її житті.

Рис. 1. Н. Шендрик 1943 р.

Свій 44-літній шлях роботи в музеї Н.І. Шендрик пройшла з тими, хто був для неї не лише колегами, але й вірними друзями. Це – Г. Василенко (Шовкопляс), С. Піваковська (Кілієвич), Т. Мовша, Л. Черкасова (Романюк), В. Мамуня та ін. З притаганими молодості життєлюбством і завзятістю вони разом ділили тяжкі роки повоєнних років. Надія Іванівна пізніше розповідала, як вони разом розчищали зруйнований Хрещатик, як переймалися долею музею й складали листа до Сталіна і Ворошилова, відстоюючи будинок по вул. Володимирській, 2 для музею. Біля музею були незасипаними після розкопок М. Каргера 1939–1940-х рр. підмурки Десятинної церкви. За спогадами Н. І. Шендрик, музейні археологи розчищали захаращені сміттям траншеї розкопів від бур'янів, відганяли худобу, яку випасали мешканці невеличких хатинок на цій території. В ті голодні роки музейникам дозволяли вирощувати городину на ділянках поруч з музейною будівлею. Але на городах працювали після роботи, а цілий день розпаковували, обліковували, коротко описували, інвентаризували експонати, які повертали музею.

Н. І. Шендрик працювала у відділі «Київська Русь», який до 1952 р. очолювала Н. Лінка (Геппенер). Під керівництвом Надії Володимирівни було проведено складну роботу з упорядкування повернутих музейних експонатів після реєвакації з Уфи, а також вивезених до Німеччини та Румунії колекцій, бо не вся довоєнна облікова документація зберіглася. Впорядкування археологічних фондів і створення першої післявоєнної археологічної експозиції відбувалося в складних побутових умовах (приміщення музею взимку не опалювалось, туалет був на вулиці). Великою радістю було, коли тодішня директорка музею Г. Ніколаєнко, змогла забезпечити співробітників музею валянками та вовняними халатами (рис. 2).

Рис. 2. Співробітники відділу «Київська Русь»: Г. Василенко, Володарська, Н. Шендрик, С. Піяковська, І. Шовкопляс. 1945 р.

Крім фондової, експозиційної та екскурсійної діяльності приділяли увагу й науковій роботі. Складання картотеки і музейних паспортів сприяло каталогізації музейних матеріалів. На підставі опрацьованих музейних збірок співробітники складали наукові розвідки. Перша публікація Н. І. Шендрик була присвячена залізним наконечникам стріл з розкопок давньоруського городища Княжа Гора. Молодою дослідницею були опрацьовані 502 наконечника з музейної збірки, розроблена їхня типологія. Стаття увійшла до I-ого випуску «Праць Київського історичного музею», якій засвідчував високий науковий потенціал співробітників музею. Серед авторів були ті, хто в майбутньому стали відомими науковцями: Т. Мовша – до

слідниця пам'яток трипільської культури, С. Кілієвич – знаний фахівець з археології Києва, Г. Шовкопляс – дослідниця слов'янських старожитностей. Всі вони завжди з вдячністю згадувала Надію Володимирівну Лінку (Геппенер), яку вважали своїм вчителем. Саме Н. Лінка залучала всіх співробітників археологічного відділу до роботи в експедиціях Інституту археології. Н. І. Шендрик досліджувала Видубицький монастир у Києві (1945–1946), Білгород (1947), Острого (1957–1959), Шестовицький могильник біля Чернігова (1950), черняхівський могильник біля Переяслава-Хмельницького (1945). У 1950 р. Н. І. Шендрик, І. Шовкопляс, Г. Василенко брали участь у роботі сесії польових археологічних досліджень у Москві. Завдяки участі музейних співробітників в роботі польових експедицій, фонди музею постійно поповнювали матеріали з нових розкопок (рис. 3).

Рис. 3. Співробітники відділу «Київська Русь» під час упорядкування археологічних колекцій музею: зав. відділу Н. Лінка (Геппенер), техник Володарська, наукові співробітники Н. Шендрик, Г. Василенко (Шовкопляс). 1947 р.

На наукових конференціях, в експедиціях, під час наукового опрацювання археологічних збірок зав'язувалися ділові й дружні стосунки з відомими істориками, археологами, нумізматами. Серед них були відомі вчені: М. Каргер, Б. Рибаків, Т. Макарова, А. Кірпічников, Л. Поболь, В. Рябцевич. Тісні ділові зв'язки Н.І. Шендрик й її колеги підтримувала зі співробітниками ІА АН УРСР: В. Довженком, Є. Махно, Д. Телегіним, Є. Максимовим, В. Бараном, П. Толочком. Пізніше, у вітальній адресі до 80-ліття Н.І. Шендрик від співробітників ІА НАН України, було зазначено: «З вдячністю сприймають Вашу співпрацю з археологами не тільки співробітники Інституту археології, але і наші колеги з Петербургу, Москви, всі, кому пощастило працювати з Вами. Жоден фахівець, що досліджує пам'ятки Середньої Наддніпряни, не може обминути складеної Вами археологічної карти Київщини. Глибокою обґрунтованістю та ретельністю в підготовці позначаються і Ваші праці по вивченню колекцій з розкопок таких видатних пам'яток, як Княжа Гора, Шестовиця, Райки та Колодяжин. Вам пощастило в тісних дружніх стосунках працювати з Д. Бліфельдом, Б. Рибаківим, Г. Корзухіною, В. Довженком, Т. Макаровою, М. Седовою та багатьма іншими. І ми впевнені, що пощастило також і їм – адже саме Ваша творча участь в значній мірі сприяла успіху їх наукового доробку» (рис. 4).

Значущою подією в історії музею стало відкриття у 1977 р. нової експозиції, в якій Н. І. Шендрик була автором розділу «Східні слов'яни та Давньоруська держава Київська Русь». Понад 30 років цей розділ був найбільш популярний у відвідувачів музею. За вимогами того часу, показ історичного процесу в археологічній експозиції обов'язково спирався на праці класиків марксизму-ленінізму й обов'язковим було цитування рішень чергових партійних з'їздів. Але нова археологічна експозиція була новаторською. Надія Іванівна змогла відстояти новий комплексний принцип побудови, коли теми розкриваються археологічними матеріалами з розкопок однієї пам'ятки. Яскравим прикладом став розділ «Городища – адміністративні та господарські центри Київської Русі», створений за матеріалами археологічних знахідок з Княжої Гори біля с. Пекарі Черкаської обл. (літописне місто Родень). Схвальні відгуки на нову експозицію надали колеги з Інституту археології і Інституту історії АН УРСР. Співпраця з науковцями академічних установ сприяла тому, що археологічна експозиція мала відповідний науковий рівень. Не одне покоління студентів історичних факультетів київських вишів і аспірантів академічних установ опановувало знання з історії й археології в експозиції Державного історичного музею УРСР. Велике значення при створенні експозицій і виставок надавала Н. І. Шендрик художньому оформленню. Саме їй належала ідея створення діорами «Давній Київ» в розділі експозиції «Столиця Київської Русі». Надія Іванівна, спираючись на наукові консультації археолога П. Толочка й архітектора Ю. Асеева, підготувала матеріали художнику О. Казанському, який створив діораму, що є візитівкою музею і досі. Окрасою двох основних залів експозиції, навіть після реекспозиції у 2012 р., є дерев'яні барельєфи «Землеробство» та «Русь» художника І. Білея, й вітражі художника О. Мельника, виготовлені за консультаціями Н. І. Шендрик. Велику зацікавленість відвідувачів викликали виставки, автором яких була Н. І. Шендрик. У травні 1982 р. в музеї відкрилася велика виставка «Києву – 1500 років», яка працювала протягом року. Вперше в історії музею були презентовані унікальні археологічні матеріали, що комплексно висвітлювали різні періоди існування міста з початку його заснування до початку XIII ст. Популярною була виставка, присвячена 800-річчю видатної пам'ятки давньоруської культури – «Слову о полку Ігоревім» (1985).

Рис. 4. Надія Шендрик опрацьовує матеріали в археологічних фондах музею. 1946 р.

Декілька років наполегливої праці Н. І. Шендрик присвятила збиранню, описуванню та систематизуванню даних про археологічні дослідження Київщини. «Довідник з археології України (Київська область)», що вийшов друком у видавництві «Наукова думка» 1977 р., вміщує відомості про тисячі пам'яток археології від доби каменю до XVIII ст., має високий попит серед археологів, істориків, краєзнавців й сьогодні.

За роки роботи Надія Іванівна опанувала всі види музейної діяльності. З метою надання методичної допомоги з фондової та експозиційної роботи вона, як методист Міністерства культури УРСР, об'їздила всі області України, допомагала співробітникам великих й маленьких музеїв. Н. І. Шендрик брала участь у створенні багатьох провідних музеїв України: Меморіального комплексу «Національний музей Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років», Національного Переяслав-Хмельницького історико-етнографічного заповідника, Музею історії міста Києва, Пам'ятника-музею «Київська фортеця» та ін. Надія Іванівна була чудовим популяризатором вітчизняної історії, її публікації про пам'ятки давнього Києва друкували в улюбленій газеті киян «Вечірній Київ», брала участь у радіопрограмах, читала лекції в школах, колгоспах, військових частинах. Незабутніми є лекції, які дослідниця натхненно читала для ліквідаторів аварії на Чорнобильській АЕС: у червні 1986 р. музейна лекторська група (Т. Євстаф'єва та В. Павлова) під її керівництвом протягом тижня працювала в Зоні відчуження в Іванківському р-ні Київській обл.

Варто згадати про Національний музей-заповідник «Битва за Київ у 1943 році» в с. Нові Петрівці Вишгородського р-ну Київської обл., де Надія Іванівна часто проводила екскурсії (рис. 5). «Пам'ятник-музей звільнення Києва від фашистських загарбників» був філією Державного історичного музею УРСР. Його натхненником й завідувачем, а потім першим директором, був Василь Матвійович Герус – людина легендарної долі. Учасник Другої світової війни, за активну участь у партизанському русі на території Українського Полісся та Чехословаччини був нагороджений багатьма вітчизняними та чехословацькими орденами та медалями. В. Герус спеціалізувався по історії радянського періоду (1917–1945), обіймав у музеї посади наукового співробітника, методиста, заввідділу. Доля звела В. М. Геруса й Н. І. Шендрик в музеї на Володимирській, 2. Вони побралися у 1948 р. й разом прожили 50 років (В. М. Герус помер у

Рис. 5. Н. Шендрик і В. Герус. 1970 р.

1988 р.). Дітей у подружжя не було, їхньою спільною справою був музей, в якому вони працювали разом все життя. Надія Іванівна передала комплект нагород В. М. Геруса на збереження в рідний для них обох музей. На ювілейній міжнародній науково-практичній конференції до 100-річчя НМІУ нею було оголошено повідомлення про внесок В. М. Геруса в музейну справу України. 13 вересня 2013 р. Н. І. Шендрик тихо дівійшла у вічність, була похована поруч із В. М. Герусом на Лісовому кладовищі Києва (рис. 5).

Всі, кому пощастило спілкуватися з Н. І. Шендрик, пам'ятають, що вона сприймала життя без зайвої метушні. Зовнішніми ознаками її спілкування з людьми були врівноваженість, неспішність, неголосна промова. Проте у відповідальних питаннях вона була завжди послідовна й принципова. Надія Іванівна любила повторювати вислів філософа Е. Канта: «Одна людина, дивлячись в калюжу, бачить бруд, друга, в цій самій калюжі, бачить зірки». Вона сприймала світ, розуміючи його складність, але всім своїм життям стверджувала вірність свої музейній справі і мала чесноти шляхетної людини (рис. 6).

Рис. 6. Н. Шендрик. 1982 р.

Основні друковані праці Н. І. Шендрик:

1. Наконечники стріл з Княжої Гори // Праці Київського історичного музею. Вип. I. Київ, 1958, с. 158–174.
2. Нове в шкіряному виробництві часів Київської Русі // Нове в музеях України. Вип. 2. Київ, 1965, с. 49–52.
3. Кушнірські інструменти з городища на Княжій Горі // Археологія, 1970, Т. 23, с. 221–224.
4. Історія міст і сіл УРСР (Київська область). Київ, 1971 [Підбір ілюстративного матеріалу археологічних знахідок з колекції Державного історичного музею УРСР]
5. Довідник з археології України (Київська область). Київ, 1977.
6. Государственный исторический музей УССР. Фотопутеводитель. Киев, 1988 [у співавт. з Романюк Л., Климовою К. та ін.]
7. Сільськогосподарські знаряддя з Княжої Гори // Музей і сучасність. Темат. зб. наук. пр. Київ, 1989, с. 74–84.
8. Герус В.М.: сторінки життя // Музей на рубежі епох: минуле, сьогодення, перспективи (мат. ювілейної міжнародної наук.-практ. конф.). Київ, 1999, с. 94–95.